

ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА У РЕЦЕПЦІЇ ПРИКАРПАТСЬКИХ НАУКОВЦІВ

С. Е. Ушневич

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 75-23-51*

У статті осмислюється творча особистість Василя Стефаника крізь призму літературознавчого та художнього прочитання прикарпатських науковців; досліджуються питання художньої рецепції та інтерпретації у новій типологічній моделі роману про митця.

Ключові слова: *стефаникознавство, експресіонізм, психологізм, психобіографічний роман.*

Творчо-особистісний потенціал Василя Стефаника вже неодноразово був предметом аналізу й фахових літературознавців, і художників слова, які чуттям виокремлювали письменницьку стихію. Вважаємо, не тільки джерельну, але й інтерпретаційну цінність для читацького кола мають як монографії, так і авторські тексти. Монографічні дослідження є вдалою спробою поєднання літературного, краєзнавчого та історико-культурного матеріалу з фактами із життя і творчості В. Стефаника. Це дозволяє ґрунтовно осмислити постать “покутського Майстра”, його громадсько-політичні та літературні погляди на тлі суспільно-культурного життя Галичини та цілої Австро-Угорської імперії.

Мета статті полягає в осмисленні творчої особистості Василя Стефаника крізь призму літературознавчого та художнього прочитання прикарпатських науковців; у дослідженні проблеми художньої рецепції та інтерпретації в психобіографічному дискурсі.

Сучасні стефаникознавчі дослідження успішно набувають свого розвитку, відзначаються новизною й актуальністю вивчення творчої особистості відомого новеліста. Літературно-критичний доробок вчених мужів свідчить про інтерпретаційний потенціал текстів письменника та дозволяє розширити можливості вивчення особи автора.

Спроби цілеспрямованого опрацювання загалу критичних нарисів і статей та намагання систематизувати погляди на питання специфіки художнього мислення Василя Стефаника, належать прикарпатським науковцям другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. Це поклало початок розвитку стефаникознавства на Прикарпатті, дало поштовх до різновекторного прочитання творчого генія «Мужицького Бетховена». Знаний літературний критик Євген Баран вважає, що “найкращою документальною книгою залишаються спогади Василя Косташука «Володар дум селянських» (1968), з якої і сьогодні черпають найважливіші факти творчої і

життєвої біографії письменника”. Заслужують на увагу цілісні монографії «*Василь Стефаник – художник слова*» (редкол. : В. В. Грещук, В. І. Кононенко, С. І. Хороб). – 1996 р. та «*Покутська трійця в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX – початку XX століття*» (ред. кол. : С. Хороб (відп. ред. та упоряд.) [та ін.]. – Івано-Франківськ, 2006. Автори мали на меті простежити і визначити новаторські ознаки художніх пошуків Василя Стефаника. Виокремити своєрідні ознаки авторського світосприйняття і світовідтворення допомогли статті літературознавців (Євгена Барана, Романа Голода, Романа Піхманця, Степана Хороба), мовознавців (Марії Голянич, Василя Грещука, Віталія Кононенка), педагогів (Тетяни Завгородньої, Василя Хруща), психологів (Зінаїди Карпенко), істориків (Миколи Кугутяка), краєзнавців (Петра Арсенича) та багатьох інших. Класичне стефаникознавство розкриває сутність теоретичних проблем дослідження української експресіоністичної прози в контексті доби та вплив літературної політики радянської влади на формування художньо-критичного сприйняття постаті Василя Стефаника. Відтак, на сьогодні в науці про літературу добре усвідомлено, що у кожна культурну добу активізувався жанр художньої біографії, яка відтворювала певну концепцію людини, певний ракурс життя видатної особистості.

Як відомо, в Україні протягом останнього десятиріччя інтерес до проблеми документально-біографічної літератури зріс. Про це свідчать захищені докторські і кандидатські дисертації, які присвячено цій тематиці (Г. Грегуль, І. Данильченко, О. Дацюк, Н. Ігнатів, Л. Мороз тощо). Як стверджує Ірина Савенко, “зарубіжна документально-біографічна література перебуває на вершині свого розвитку, це підтверджено різноманітними літературними дискусіями на сторінках вагомих літературознавчих видань” [6, с. 2]. У контексті вищесказаного, важливий внесок у розв’язання поставленої проблеми зробив професор Роман Піхманець у творчому доробку якого десятки фахових статей, він – автор низки книжок, зокрема й з проблем психології художньої творчості. Визнання фахівців здобули книги Романа Піхманця «*Василь Стефаник – художник слова*» (1996), «*Нариси з поетики української літератури кінця XIX – першої половини XX ст.*» (2000), «*Іван Франко і Василь Стефаник: взаємини на тлі доби*» (2009), «*Із покутської книги буття: Засади художнього мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича*» (2012). Також, скрупульозний науковець – автор психологічного роману про Василя Стефаника «*У своїм царстві...*» (2010), відзначеного літературною премією імені Василя Стефаника. Відтак, важливим для популяризації постаті «володаря дум селянських» є власне психологічний роман про Стефаника. Не будемо вдаватися до переказу драматичної історії з “відкладеним” друком цього тексту (рекомендуємо переглянути рецензію Євгена Барана «*Волостелин мужичого царства...*»). Поділяємо думку про те, що “психологічний роман” пана Піх-

манця із ряду талановитих “проникнень” у внутрішній світ українського новеліста, вся творчість якого є натхненною піснею» [Електронний ресурс]. Вважаємо, Роману Піхманцю вдалося продовжити та модернізувати традиції української біографічної прози крізь призму індивідуального прочитання постаті «Покутського Майстра».

Проте відомий письменник Степан Процюк запропонував читачам дещо інше прочитання життєпису Василя Стефаника. “Чи не вперше в сучасній українській літературі письменник наважився на психобіографічний роман. І мова не про маловідомі факти з життя Стефаника, хоча неабияк в тому обізнаність відчувається, а якраз внутрішні перипетії цього життя. Все настільки детально і точно описано, наче автор і є Стефаником і розповідає про себе” [Електронний ресурс]. Йдеться про художню присвяту - «Троянда ритуального болю: Роман про Василя Стефаника» (2010). Степан Процюк пропонує власну психобіографічну концепцію бачення місця і ролі митця у власному світовідтворенні. Творчі експерименти письменника знаходять реалізацію на сторінках романів про Василя Стефаника «Троянда ритуального болю», Володимира Винниченка «Маски опадають повільно», Архипа Тесленка «Чорне яблуко». Молодий науковець Руслана Міненко вважає, “ця трилогія – яскравий зразок модифікацій, яких зазнав біографічний жанр”. Таким чином, трансформація жанру біографічного роману в українській літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. дозволила по-новому поглянути на життя видатних особистостей.

Яскравий представник наукової школи в художній белетристиці Степан Процюк конструює особливий тип героя з тяжінням до психологічних рефлексій та невротичних переживань. Не будемо “ламати списи” на шляху до розуміння глибини генія пана Процюка, дозволимо собі опертися на рецензії відомих літературознавців. Так от, психобіографічний роман «Троянда ритуального болю» справді викликав жваве обговорення у колі літературної еліти. Посутніми видаються критичні огляди Богдана Пастуха «Психоісторія Василя Стефаника від Степана Процюка» та Олега Солов’я «Штука, яка вбиває». Представник львівської літературної школи розмірковує: “З одного боку, прагнення Степана Процюка подати образ одного з найсильніших українських прозаїків – завдання складне, але ж і благородне. А з іншого – персона Стефаника подана у стильових параметрах власне Степана Процюка. Можна побачити тут багато перегуків мотивів з іншими книжками цього сучасного автора. Наприклад міркування про самовбивство письменника у збірці есеїстики «Аналіз крові» (есеї «Наодинці з порожнечею»), суголосне роздумам про прокляття стефаниківського роду. Можна додавати приклади, які засвідчать велику кількість ремінісценцій у книзі «Троянда... болю» з інших текстів цього автора. І це не мінус, але створюється враження, що образ Стефаника не виривається з цього стильового поля. Він

виписаний як продовження попередніх героїв Процюка, як своєрідний лейтмотив творчості сучасного письменника” [4, с. 5].

Один із дослідників проблеми теорії та історії експресіонізму Олег Соловей стверджує – “...підсвідомо біографічну белетристику я особисто завше вирівнюю за еталонними зразками, закладеними ще доктором Петровим. Уже перше враження свідчить про те, що роман про Стефаника виглядає не гіршим, аніж романи про Костомарова та Куліша. Ризикну і висловлю думку, що Процюк, можливо, навіть, цікавіший для нинішнього читача, позаяк уникає власне документально-наукової каталогізації трудів і днів Стефаника, апелюючи, натомість, до приватніших, інтимніших нюансів і обертонів; намагаючись зануритися у психічну структуру такої складної творчої особистості, як Стефаник” [8, с. 2]. Цікаві думки щодо художньої вартості роману Степана Процюка «Троянда ритуального болю» висловлює жіноча літтусовка – Тетяна Костенко, Людмила Скорина, Ірина Славінська. Зокрема, на глибокому проникненні у внутрішній світ письменника наголошує пані Костенко: “Степан Процюк у своєму романі, як ніхто інший досі, зробив спробу розкрити потаємний внутрішній світ письменника, знайти причини його трагічного світосприйняття, його нав’язливих невротичних станів”. Ірина Славінська вважає, що із цим романом вперше українську літературу “провідав” жанр міфобіографії, знаний у Європі. А Людмила Скорина цікаво інтерпретує роль алегорій та символів у романі, вважаючи, що Процюк вийшов за межі традиційного біографічного жанру. Науковець Роксана Харчук зазначає, що «Троянда ритуального болю» - новелістика, автобіографії й листи самого Василя Стефаника. Для тих, хто Стефаника не читав, роман Процюка залишиться герметичним. Юлія Мельник підсумовує: “Це етапний для української історико-біографічної прози твір, у якому Василь Стефаник постає як непересічна особистість у всій складності характеру. Його образ сконденсовано і подано в абсолютно нестереотипних для письменника з українського літературного канону життєвих ситуаціях”.

Критикуючи психобіографічні романи Степана Процюка, часто зазначають, що неприйнятно робити психоаналітичні студії «Себе» через особистість «Іншого». Проте варто пам’ятати, що тексти цього жанру слід відносити до зразків художньої літератури, а не до документалістики, та й сам автор не заперечує, що його біографії є суб’єктивними. У зв’язку з цим все інтенсивніше досліджується конкретний матеріал, який допомагає відчутти логіку розвитку жанру, його взаємовідношення з іншими літературними формами, основні прикмети парадигматичних зрушень біографічного/психобіографічного мислення. Серед великої кількості жанрів, підвидів біографії - від мемуарного роману до літературного портрету - виділяється письменницька біографія, яка видається квінтесенцією жанру, найяскравішим проявом його художніх та естетичних параметрів.

У цьому потужному літературно-критичному дискурсі вагомими видаються розвідки прикарпатських науковців Євгена Барана, Марти Хороб, Василя Карп'юка, які посилюють інтерпретаційне поле сучасного літературознавчого аналізу. Євген Баран одним з перших прорецензував книгу Степана Процюка «Троянда ритуального болю» у статті «Базилевс: у царстві Стефаника», не зважаючи на звинувачення у «приятельському протегуванні». Критик-правдошукач, який брав участь в обговоренні ідеї роману, нетипово підійшов до аналізу згадуваної книги: розпочав з ліричного відступу з плавним переходом до розшифрування варіантів назви твору; далі короткий екскурс «до першопоштовху» і, зрештою, «...до питання про «гісторичну справедливість»». І, все ж базовою в осмисленні авторського художнього мислення є теза – «Процюка треба читати, аби зрозуміти у першу чергу самих себе. Аби змусити себе задуматися і щось виправити в собі. Будь-які зміни можливі лише тоді, коли людина приходить до потреби внутрішніх змін. На цьому постійно акцентує Процюк. Не вірити йому немає підстав».

Серед цілеспрямованого осмислення життя окремої видатної людини як частинки великого культурного полотна вирізняється індивідуальне бачення і розуміння Марти Хороб – «ентузіастичного фахового літературознавця, яка сумлінно охоплює своїм поглядом пласт української літератури ХХ століття» [див. рец. Барана Є. Літературознавчі розвідки Марти Хороб]. Дослідниця аналізує «творчу лабораторію» Василя Стефаника крізь призму «прочитання талановитого роману» Степана Процюка. Пані Марта використовує потужну теоретичну базу для заглиблення у змістову тканину твору (праці М. Бахтіна, М. Кодака, Ю. Коваліва та ін.), авторка переконливо доводить: ««Троянда ритуального болю» - заголовок-концепція, це загодована сутність специфіки Стефаніківського творення, це код його творчості...» [10, с. 391]. Євген Баран підтверджує думку, що кожна зі статей Марти Хороб «є скрупульозною, перевіреною, аргументація присутня, висновки логічні й обґрунтовані. Кожна зі статей доповнена бібліографією. Літературні паралелі широкі і лише увиразнюють особливість конкретного літературного досвіду». Отже, сучасні літературознавці стверджують - Василь Стефанік у художній інтерпретації досліджується крізь призму психологізму, використання культурно-історичного тла, з урахуванням психобіографічного методу З. Фрейда. Вочевидь, тому-то наприкінці ХХ ст. в рамках постмодерністичної традиції виникає нова типологічна модель роману про митця.

Таким чином, прикарпатські науковці в рамках дослідження творчої особистості Василя Стефаника поклали початок окремій галузі літературно-критичного аналізу під назвою – стефанікознавство. Причому з метою виявлення специфіки творчого феномену письменника, літературознавці задіяли не лише фахові знання, інтелектуальний потенціал та найновіші методи теоретико-критичної рецепції.

Література

1. Баран Є. Базилевс: у царстві Стефаника: рецензія [Електронний ресурс] / Євген Баран. – Режим доступу: <http://academia-ps.com.ua/page>
2. Баран Є. М. Волостелин мужичого царства... [Електронний ресурс] / Є. М. Баран; Рец. на кн.: Піхманець Роман // У своїм царстві... – Снятин: ПрутПринт, 2010. е/67. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/06/09/dvi-knyhu-pro-vasylja-stefanyka.html>.
3. Матюша В. Творчість Степана Процюка / В. Матюша // Українська мова і література. – 2009. – № 17-19. – С. 35-44.
4. Пастух Б. Психоісторія Василя Стефаника від Степана Процюка / Б. Пастух // Українська літературна газета. – 2010. – 3 вересня (№ 18). – С. 4.
5. Процюк С. Троянда ритуального болю: Роман про Василя Стефаника / С. Процюк. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 184 с.
6. Савенко І. Основні проблеми документального письма в контексті літературознавчого дискурсу межі століть / І. Савенко // Вісник Львівського у-ту. Серія Філологія. – 2008. – Вип. 44. – Ч. 2. – С. 2.
7. Скорина Л. Троянда і біль: історія життя на грані: [про кн. С. Процюка «Троянда ритуального болю: роман про Василя Стефаника»] / Л. Скорина // Слово і Час. – 2010. – № 9. – С. 107-113.
8. Славінська І. Степан Процюк: Людям не треба правди чи брехні – людям треба щастя: інтерв'ю [Електронний ресурс] / Ірина Славінська. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/person/2010/10/14/62900/>.
9. Соловей О. Штука, яка вбиває (Процюк С. Троянда ритуального болю: роман про Василя Стефаника [Електронний ресурс] / О. Соловей – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 184 с. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/06/09/dvi-knyhu-pro-vasylja-stefanyka.html>. – Назва з екрану.
10. Хороб М. Грані художнього буття: нариси з української літератури ХХ століття: (дослідження, статті, критичні етюди) / М. Хороб. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 428 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 04.05.2016 р.
Рекомендовано до друку к.ф.н., доцентом Бігусяком М.В.*

VASYL STEFANYK'S CREATIVE PERSONALITY IN THE RECEPTION OF PRECARPATHIAN SCHOLARS

S. E. Ushnevych

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57; ph. +380 (342) 75-23-51*

The article conceptualizes the creative personality of Vasyl Stefanyk through the prism of literary and artistic reading of Precarpathian scholars resparches in the problems of artistic reception and interpretation of the new typological model of the novel about the artist.

Key words: *Stefanyk studies, expressionism, psychology, psychobiographical novel.*